

NECÂTİ BEY'İN "SENÜN" REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ*

Tuncay TÜRK BEN**

Öz

Necâti Bey, XV. yüzyıl divân şiirinin gelişmesine önemli katkıları olmuş bir şairdir. Coşkulu ve âşıkane gazelleriyle kendisinden sonra yaşamış olan divân şairini etkilemiş, şiirlerine nazireler yazılmıştır. Klâsik divân şiirinin oluşumunda önemli katkıları olmuştur. Kullandığı dil, yararlandığı mazmunlar, tasvirler yönüyle öne çıkar. Bu çalışmada Necâti Bey Divânı'nda yer alan gazellerden biri (Kafiye- redif: ...ânun-senün) şerh edilmeye çalışılmıştır. Şerh kelimesinin lügât mânâsı "açma, açıklama, izah etme, genişletme, ayırma, yarma"dır. Metin şerhinin amacı okuyucunun anlamakta zorlandığı veya zorlanacağı metni anlaşılır kılmaktır. Kendine özgü bir sanat anlayışı olan divan edebiyatının bazı ortak kalıpları vardır. Bu kalıpların dışına çıkılmaz. Bunların başında âşık- maşuk- aşk üçgeni gelir. Bunlara bazen rakip de eklenebilir. Divan şairi daima âşıktır. Sevilen ise her zaman vefasız ve cefakârdır. Gazellerin ana konusu aşktır. Necâti'nin gazelinde de peri gibi güzel olan sevgili, yürüyüşüyle ve bütün güzellik unsurlarıyla şairi büyülemektedir. Gazelin sonunda şair sevgiliye kavuşamamaktan dert yanmaktadır. Sevgilinin vefasızlığını dile getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Necâti Bey, gazel, şerh.

The Elucidation Of The Odes With The Repeated Sounds "Senün" in Necâti Bey

Abstract

Necâti Bey is one of the poets who had important contributions in the development of XV. Century Ottoman Poetry. He influenced the Ottoman Poetry even after his lifetime with enthusiastic and affectionate odes, and parallel poems were written for his poems. He had important contributions in the formation of the Classical Ottoman Poetry. The language he used and the poetic themes he made use of come to the front line with the depictions he made. In this study, one of the odes in the Necâti Bey Anthology (Rhyme- Repeated sounds: ...ânun, senün (i.e. his/her, your)) is elucidated. The meaning of *elucidation* in the dictionary is "opening, explaining, clarifying, expanding, separating, splitting". The purpose of the elucidation of the text is to make the difficult-to-understand texts understandable for the reader. The Ottoman Poetry has a specific artistic viewpoint and has some mutual structures. These structures are never abandoned. One of the most important of these structures is the triangle of "the lover, the beloved, and the love". Sometimes the "rival" is also added to these elements. The poet of the Ottoman Poetry is always in love. The beloved is always disloyal and long-suffering. The main theme of the odes is love. In

* Makale Geliş Tarihi: 06.07.2015. Yayın Kabul Tarihi: 20.11.2015.

** Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni (Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi), tuncayturkben57@gmail.com.

the odes of Necâti, the lover, who is as beautiful as an *elf*, fascinates the poet with her walking and all her beauty elements. At the end of the ode, the poet complains about not meeting his beloved one. He mentions the disloyalty of the beloved one.

Key Words: NecâtiBey, ode, explanation.

Giriş

Necâti Bey, XV. yüzyılda yetişmiş, önemli divân şairlerimiz arasında yer almaktadır. Kesin olmamakla birlikte 1450- 1454 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Necati Bey, Kuruluş Devri'nin (Ahmed Paşa ile birlikte) en üstün şairidir (Kabaklı, 2002: 526). Asıl adı, İsa olan Necâti aslında bir devşirme çocuğudur. Tezkirelerden edinilen bilgilere göre, Necâti Edirne'de dul bir kadın tarafından büyütülür. Saili adlı bir şairin ondaki şairlik gücünü keşfetmekte büyük katkısı olduğu tezkirelerden anlaşılmaktadır (Mengi, 2004:116).

Necâti Edirne'de doğmuşsa da genç yaşında Kastamonu'ya gitmiş, şiirle uğraşarak ilk şöhretini orada yapmıştır. Fâtih devrinin sonlarına doğru, adı Bursa ve İstanbul'da da duyulmağa başlamıştır. Ahmed Paşa, Bursa mütevellisi iken Kastamonu'dan gelen bir kervan, Necati'nin "döne döne" redifli gazelini Bursa'ya getiriyor. Ahmed Paşa, bu genç ve büyük kabiliyeti çok beğenir, onu sanat âlemine tanıtır. Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği bir kaside ile padişahın da teveccühünü kazanan Necâti, Divân kâtibi olarak İstanbul'a alınır. Divan şiirine millî zevk ve yerli renk katmakta bütün çağdaşlarını geçmiş olan Necâti, kendisinden söz eden bütün tezkirecilerin (Sehî Bey, Lâtîfi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi vb.) samimi takdir ve övgülerine nail olmuş ve sonraki büyük şairlerin büyük öncüsü olmuştur (Kabaklı, 2002: 526).

Necâti Bey, 2. Mehmet ve 2. Bayezid devrinin meşhur âlim ve şairlerinin toplanıp, ilim ve sanat sohbetlerinde buldukları Vefâ'daki evinde, Sunî ve Sehî'nin düşürdükleri tarihlerden anlaşıldığı üzere, 25 Zilkade 914 (17 Mart 1509)'te vefat etmiştir.

Necâti'nin kaynaklarda sözü edilen eserlerinden yalnız Dîvan'ı elde bulunmaktadır. NecâtiDivânı'nın yeni harflerle tenkitli baskısı yapılmıştır (NecâtiBeg Divanı, Yay. Ali Nihad Tarlan, İst. 1963). İyi bir eğitim alan şairin, şiir sahasında da başarılı bir kişiliğe sahip olduğu, yazdığı şiirlerden oluşan hacimli divanıyla ortaya konulmuştur. Necâti'nin divanından başka Münâzara-yı Gül ü Hüsrev adlı bir mesnevisinin olduğunu, fakat bulunamadığını söyleyen Sehi Bey Tezkire'sinde varlığını kendisinden öğrendiğimiz bu mesneviden beş beyit de örnek vermiştir (Mengi, 2004:116). Necâti, gazelleriyle divan şiirini dil ve öz bakımından büyük bir tekâmüle kavuşturmuştur (Timurtaş, 2012: 223).

Necâtî, kendi döneminde ve daha sonraki yüzyıllarda beğenilmiş ve şiirlerine nazireler yazılmıştır. Kendisinden kaynaklar; Hüsrev-i Rum (Rum'un hükümdarı) diye bahsetmişlerdir. Necâtî'yle aynı dönemde yaşamış olan Cemâlî, Sirozlu Sa'dî, Sûzî, Mihrî Hatun gibi ikinci dercede yer alan pek çok şair onun etkisinde kalmış, ayrıca Ahmed Paşa, Zâtî, Hayâlî, Bâkî, Fuzulî, Yahya Bey ve Nedîm gibi daha çok lirik yanı ağır basan büyük şairler de Necâtî'nin şiirlerine nazireler yazmışlardır (Mengi, 2004: 117).

Bu çalışmada Necâtî'ye ait bir gazelin şerhi yapılmaktadır. Kavram olarak şerh; bir metnin mânâ ve ifade sırlarını çözmek, açıklamak, yorumlamak demektir (Çetişli, 2010: 74). Hüseyin Kâzım Kadri ise, terim olarak şerhi "bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, ihtiva ettiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü bir ifadesi" olarak tanımlar (Akt. Okatan, 2013: 1937). Mengi ise şerhi, "Şerhte, şarihe göre okuyucunun anlayamayacağı farz edilen yani anlaşılmasında güçlük görülen metnin ya da metne bağlı unsurların açıklanması esastır. Amaç okuyanı bilgilendirerek metni tanıtmaktır. Açıklama ve ek bilgi verme esnasında konunun genişletilmesine gidilir." (Mengi, 2000: 74) şeklinde ifade eder. Ali Nihad Tarlan da metinler şerhinin edebî eseri anlamaya çalıştığını ifade eder (Tarlan, 1981: 192-193).

Necâtî'nin şerh etmeye çalıştığımız gazelinde de divan edebiyatına ait olan ortak kalıplardan âşık- maşuk- aşk ilişkisi kedisini göstermektedir. Sevgiliye ait güzellik unsurları kendini gösterir. Sevgili âşığın maksûdudur. O nazlı, güzel aynı zamanda da vefasızdır. Gazelde sevgilinin güzelliğine duyulan hayranlık dile getirilmiştir. Aşık ise bir türlü sevgiliye erişememektedir.

GAZEL

Sihriderreftârdaserv-i hırâmânunsenün
Kıl yarar güftârdala'l-i dür-efşânunsenün

Leblerünmühr-i Süleymânolduğičün ey perî
Her yanadanejdehâlardurnigeh-bânunsenün

Ey kemân-ebrû yüregüm yerine oturdı oh
Basdumâhırbağrumaşolkanlupeykânunsenün

Kanlı yaş ile dolıdurgözlerümünsâgarı
Çeşm-i ser-mestündiyeldenıçeyüm kanun senün

Meryem-âsâ karalar geymiş salınurnâz ile
Yırde sürür dâmeninzülf-i perîşânunsenün

Bülbüliödürmezoldıtâzedîvânumbenüm
Gonca'yı söyletmez oldıla'l-i handânunsenün

Şefkat îmandan ise ey bî-güneh kan idici
Kâfirem ger var ise bir zerre îmânunsenün

Diş bilermişsin leb-i şîrîn-i yâravâz gel
Ey Necâtîdöymez ol tatluyadendânunsenün

GAZEL ŞERHİ

Vezi: - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

(Fâ'ilâtünFâ'ilâtünFâ'ilâtünFâ'ilün)

Kafiye- redif: ... ânunsenün

1. Sihriderreftârdaserv-i hırâmânunsenün
Kıl yarar güftârdala'l-i dür-efşânunsenün

Kelimeler:

Sihir: Büyü, efsun.

Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edâlî yürüyüş.

Serv: Selvi.

Hırâmân: Salına salına, naz ve edâ ile yürüyen.

Serv-i hırâmân: 1. Nazlı salınan selvi 2. Naz ve edâ ile salına salına yürüyen sevgili.

Güftâr: Söz.

La'l: Kırmızı ve değerli bir süs taşı. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olur. Bazen âşığın gözü ve gözyaşları da la'le benzer.

Dürr: Divân edebiyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; âşığın gözyaşı; şâirin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır.

Efşân: Saçan, serpen, dağıtan, silken.

La'l-i dür-efşân: İnci saçan la'l.

Nesre çeviri:

Servi gibi salınan boyun yürüyüşte âdetâ büyü yapar. İnci saçan la'le benzeyen dudağın da söz söylerken kılı kırk yarar.

Büyü, olağanüstü hâller ortaya koyma hâlidir. Divân şiirinde sevgili bir büyücüdür. En büyük büyüsü olan güzelliğiyle âşıklarına sihir yapmış sayılır. Hz. Mûsâ'nın zamanında büyücülük ilerlemiş idi. Bu nedenle büyü - Mûsâ

ilişkisi kurulan beyitler hayli çoktur. Büyü bir öğrenimi gerektirir. Büyüyü öğreten ise Hârut ile Mârut'tur. İnsanın aklını başından almak, âşık etmek, uykusuz bırakmak, insanı değişik kılığa sokmak, istenilen her şeyi yaptırabilmek vs. hususlar hep büyü eserdir. Sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, kâkülü, ayva tüyleri ile şâirin şiiri büyü kaynağıdır. Sihir İslâm dinine göre yasaktır. Sihir yapana sâhir, sehhâr, füsûnger, câdû, vs. denir (Pala, 2014:404). Sihir sözü edebiyatımızda câzibe, şiddetli tesir, füsûn gibi mânâlarda kullanılmıştır (Kurnaz, 2013: 369).

Divân şiirinde adından en çok söz edilen ağaç da selvidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. Hatta mecâz-i örfi yoluyla artık boy kelimesine dahi ihtiyaç kalmamıştır. Bu benzetmede mübâlâğa ve hüsn-i ta'lîl esastır. Selvinin su kenarında düşünülmesi hâlinde bir ırmak, çemenibezm, vs. unsurlar kendini gösterir. O bir süs ağacıdır. Yaz- kış yeşil kalır. Sonbahar rüzgârları dahî ona etki edemez. Hafif rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için "serv-i revân" tamlaması kullanılır. Selvi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, naz, belâ, kıyamet vs. kelimeler çok kullanılır (Pala, 2014: 400).

Sevgilinin yürüyüşü ile ilgi kurulan unsurların başında servi gelir. Boy, uzunluk, incelik ve düzgünlük bakımından serviye benzetilir. Beyitlerde "serv-i âzâd, serv- i hırâman, serv-i revân, serv-i reftâr, serv-i nâz, serv- bâlâ ve serv-i dil- ârâ gibi terkiplerle yer alan servi, çoğu beyitlerde, Necati'nin bu beytinde olduğu gibi, istiare yoluyla, boy zikredilmeden onun yerine kullanılır ve birçok beyitte de onun adı durumundadır. Sevgilinin özellikleri ile servinin özellikleri arasında kurulan bu ilgi tasavvurun hareket noktasını oluşturur. Boyun servi ile münasebetine sebep olan bir başka husus da yüksekliktir (Sefercioğlu, 2001: 214). Hatta sevgilinin boyu serviden daha üstün gösterilir (Kurnaz, 1987: 276).

Sevgilinin salına salına ve naz ile yürüyüşü, rüzgâr tesiriyle hafif hafif ve ahenkle salınan serviye benzetilmiş. "Sevgilinin salına salına yürüyüşü, daha çok boyla ilgilidir, sevgilinin rûhi yapısı ile yürüyüşü arasında da yakın bir benzerlik vardır. Sevgili nâz ehlidir ve özelliğine uygun olarak yürüyüşü de nâz iledir. Bu nâz ile âhesteâheste yürüyüş, onun, sabah rüzgârının önünde sürüklenen bir gül yaprağı olarak tasavvuruna sebep olur" (Sefercioğlu, 2001: 233). Sevgilinin bu yürüyüşüyle insanı büyülediğine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda sevgilinin çok güzel konuştuğu belirtilmektedir. Sevgilinin dudağı inci saçan la'le benzetilmiş. Konuşurken kılı kırk yararcasına dikkatli bir şekilde konuştuğu ifade edilmiş. Divân şiirinde sevgilinin sözleriyle ilgili şu tasavvurlara rastlanılmaktadır: şeker, tatlu; demi İsa, nutk-ı Mesih, devâ; cevahir, güher dür, pâk; esrâr-ı nihân, esrar-ı hafiye; kılıç, ateş, sâhir (Sefercioğlu, 2001: 230-233). Sevgilinin dudakları oldukça tatlıdır. Konuşmasıyla

âşığı helak eder. Âşık, sevgilinin gerek serviye benzeyen boyu karşısında gerekse nazlı bir şekilde yürümesi karşısında kendinden geçmektedir. İnci saçan sözleri karşısında tamamen büyülenmektedir. Beyitte kapalı istiare yoluyla "servi" kelimesi kullanılarak sevgilinin boyu serviye; dudağı ise inci saçan la'le benzetilmiştir. Şair birinci mısradaki her bir kelimeye karşılık olarak ikinci mısradaki uygun kelimeler kullanmıştır. Böylece leff ü neşr örneği ortaya konulmuştur.

2. Leblerünmühr-i Süleymânolduğün ey perî
Her yanadanejdehâlardurnigeh-bânunsenün

Kelimeler:

Leb: Dudak.

Perî: Cinlerin dişilerine verilen ad. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp, bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar. Cin tâifesinin gayet güzel olan kısmı, mecâzen insan güzeli.

Ejdehâ: ejderha, büyük yılan.

Nigehbân: Gözcü, bekçi.

Nesre çeviri:

Ey peri (gibi güzel)! Dudakların Hz. Süleymân'ın mührü gibi olduğundan dolayı ejderhalar, her taraftan senin gözcülerindir.

Divân şiirinde en fazla üzerinde durulan unsurlardan biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divân şiirinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsî açıdan öpmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır. Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalâde bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır. Dudak birçok yönden teşbîh ve mecâzlara konu olur. Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh, sâkî, meze, meyhane vs. olur. Şirinlik en belirgin özelliklerindedir. Ancak yine de acı sözler söylemesi uzak değildir. Renk bakımından la'le benzer. Bazen yakût ve mercan olduğu da vakîdir. Şekil yönünden bir hokka, dür, mühr-i Süleymân'dır. Bu hokka içinde inci dişler saklıdır. Nitelik bakımından bir tabîb, darüşşifâ, ilâç, devâ, gülşeker ve tiryâk olur. Âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilâç dudakta mevcuttur. Bazen helvâ ve tatlı olur. Bazen şeker, neyşeker, şehd, hurma şirin olur. Bunun yanında kötü sözleri ve âşığı

azarlamalarıyla zehir de olabilir. Ateş, kan, kan içici, hûn-baha gibi özellikler de dudağa aittir. Goncadır, güldür, semendir. Âb-ı hayât, çeşme-i cân, kevser ve çeşme-i hayvândır. Ancak onu içebilen olmamıştır. Söyledikleriyle ölüleri diriltmek bakımından İsinestir. Dirilen ise âşıktır. Bazen dudak bir sır, râz-ı nihân, nükte-i ilâhîdir. Bazen de nâ- peydâdır, görünmez. Görünmeyecek kadar küçüktür, bir noktadır, hatta hiç görünmeyebilir, hayâldir. Rûyâdır. Âşık onu düşünebilir, ama asla erişemez (Pala, 2014: 285).

Divân şiirinde sevgilinin ağzı ve dudakları bir mühür olarak kabul edilir. Şair sevgilinin dudaklarını yine şekil benzerliği yönüyle Hz. Süleyman'ın mührüne benzetmektedir. Burada hem benzeyen hem de kendisine benzeten mevcut olduğundan teşbih sanatı meydana gelmiştir. Dudak divân şiirinde üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Birçok değerli ve güzel şeye benzetilir. Dudağın gülümsemesi, görünmesi âşık için çok önemlidir. Bunun yanında dudağın can ile de yakın ilişkisi vardır. Divân edebiyatında dudak değerli bir yakuta ve la'le benzetilir. İnci saçan la'ller onun içindedir. Beyitte Süleymân peygamberinin hâtemi de kullanılan imajlardan bir tanesidir. Süleymân peygamber, ism-i a'zam yazılı hâtem ile dünyaya, hatta bütün mahlûkata hükmetmektedir. Mühr-i Süleyman, Süleyman peygamberinin yüzüğüne verilen addır. Yüzüğün üzerindeki üçgenler tılsımlı kabul edildiğinden sevgilinin dudağı bu mühre benzetilir (Pala, 2014: 339). Hz. Süleymân ile birlikte peri, mühür gibi ifadeler yer alır.

Şair sevgilinin saçlarını da uzunluğu, siyahlığı, kıvrım kıvrım oluşu nedeniyle ejderhaya benzetmektedir. Şair sevgilinin yüzünü görmek, güzelliğini seyretmek ister. Fakat zülüfleri buna mani olmaktadır. Bu şekilde sevgilinin tılsımlı olan dudakları için ejderhalar nöbet beklemektedir. Burada yalnız kendisine benzeten yer aldığından açık istiare söz konusudur. Sevgilinin saçlarının ejderhaya benzetilmesi bir inanışa dayanmaktadır. Bu inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş çıkar, nefesiyle diğer mahlûkları sömürüp yutar. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağına arkasına atarlarmış. Ejderha ve ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. Edebiyatta ejdehâ, sevgilinin saçları yerine kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhâyı andırır. Saç, uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhaya benzer. Ayrıca tılsımlı hazîneleri de ejdehâların beklediğine inanılır (Pala, 2014: 136).

Sevgili, bir benzeri bulunmayan güzelliğe sahiptir. Peri insanlara görünmez. Aşığın gönlünün görünmez bir sevdâya düşmesi, sevgilinin peri olarak düşünülmesindedir. Şair güzelliğinden dolayı sevgiliye "ey peri" diye

seslenmektedir. Sevgilinin peri olarak tasavvuru, peri ile ilgili inanışlara dayanır. Peri insanlara görünmez. Sevgili de âşıklara görünmeme özelliği ile periye benzer. Sevgilinin peri olarak tasavvurunun bir başka nedeni ise güzelliğidir. Sevgili, nakkâşın yün bin suret çizse bile nakşetmeyi başaramayacağı bir peridir (Sefercioğlu, 2001: 133-134).

3. Ey kemân-ebürü yüregüm yerine oturdu oh
Basdumâhırbağrumaşolkanlupeykânunsenün

Kelimeler:

Kemân: Keman, yay, kavs. Bir savaş aleti olmak yanında en çok kullanımını, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde bulmuştur.

Ebrû: Kaş.

Kemân-eburu: Kaşları yay gibi güzel, biçimli olan, keman kaşlı.

Ahir: En son, en sondaki.

Peykân: temren, başak, okun ucundaki sivri demir. Mızrağın demirine de peykân denildiği olur. Sevgilinin gamze okları hakkında kullanılır.

Nesre çeviri:

Ey keman kaşlı (güzel)! Sonunda senin şu kanlı peykânını bağrıma bastım. Oh! Yüreğim yerine oturdu (ferahladı).

Keman, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde kullanılır. Sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Kaş ise fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Âdeta kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş keman(yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban ve av olmaya hazırdır (Pala, 2014: 136).

Kaş sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Tek başına veya göz, gamze, kirpik, yüz ve zülûf ile mütenasip olarak ele alınır. Şair sevgilisine seslenerek "Ey keman kaşlı güzel!" ifadesini kullanıyor. Şair burada sevgilinin kirpiklerinden bahsetmektedir. Katil olarak vasıflandırılan gözün, aşığı yaralamak ve öldürmek için kullandığı silahlar, yay, kemân, hançer ve kılıç olarak tasavvur edilen kaş ile ok olarak düşünülen gamze ve kirpiktir (Sefercioğlu, 2001:161). Şair beyitte kirpikler yerine peykân kelimesini kullanmaktadır. Açık istiare yoluyla şair kirpikleri okun ucundaki temrene benzetmektedir.

Divân edebiyatında âşık sevgiliden daima lûtf bekler. Sevgilisi ile bir araya gelmez. Sevgiliye ait bir bakış, bir söz vs. âşık için sarhoşluk nedenidir. Âşık bunları düşündükçe kendinden geçer. Canını sevgilisine verecek kadar cömerttir. Sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır (Pala, 2014: 37). Sevgili ise

acı ve ızdırap verme özelliğiyle bilinir. Kaş, göz ve gamze ile birlikte ele alınan kirpik öldürücü ve yaralayıcı özelliğiyle ele alınır. Kirpikler gamze ile birlikte âşığın gönlünü deler ki sevgilinin yaptıklarının en küçüğü budur. Âşığın kanını toprağa karmak için kirpikler gamze ile sırdaş olup baş koşarlar (Kurnaz, 1987: 235). Yine beyitte “kemân-ebri” sözüyle kirpik- ok münasebeti kurulur. Beyitte, âşık sevgilinin bakışlarına muhatap olmuştur. Sevgili yay kaşları ile kirpik oklarını âşığın sinesine atar. Âşık “senin kanlı kirpiğini bağrıma bastım.” ve “yüreğim yerine oturdu” diyerek (kinaye) bu durumdan şikâyet etmediğini de dile getirmektedir. Hatta bu durumdan memnundur. Âşık gönlünü delip, canını alan kirpik okunu şiddetle arzu eder. Bu, onun için bir nev’i vuslattır. Beyitte parça-bütün ilişkisinden hareketle kaş söylenip sevgili kastedilmiştir. Yani mecaz-ı mürsel söz konusudur. Yine beyitte anlam sanatlarından tenasüp vardır. Ebrû, bağır, peykân kelimeleri uzuv olmaları münasebetiyle aralarında anlam bakımında ilgi vardır.

4. Kanlu yaş ile dolıdurgözlerümünsâgarı

Çeşm-i ser-mestüندیeldenıçeyüm kanun senün

Kelimeler:

Sâgar : Kadeh, içki bardağı, câm.

Çeşm: Göz.

Ser-mest: Sarhoş.

Nesre çeviri:

Sarhoş gözün “Senin kanını içeyim” diyeli gözlerimin kadehi kanlı yaş ile doludur.

Divân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biri gözdür. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs. ona ait davranış biçimleridir. Şehlâlık, mahmurluk, öfke vs. de onun sıfatlarındandır (Pala, 2014: 104). Divan edebiyatında genellikle âşığın gözü ile ilgili olarak yer alan tasavvurlar ise, genellikle gözyaşı ile ilgilidir. Âşığın gözyaşının bolluğu, kanlı oluşu, dökülüşü, kuruması, gözün değişik tasavvurlara konu olmasını sağlar. Ağlamaktan gözlerin ağarması, gözbebeğinin rengi ve şekli, kirpiklerinin göz ile olan yakın ilgisi ve gözleri örten göz kapakları da, gözün Nev’î’nin divânında olduğu gibi değişik hayallerde söz konusu edilmesini sağlayan önemli unsurların arasında yer alır (Sefercioğlu, 2001: 317).

Göz üzerine yapılan teşbihler çoktur. Birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Cadı, sâhir, sehâr, büyücü, mest, bed-mest, mest-i harâb, kan dökücü, kâtil, ok vs. Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgülün bakış yeter. Ayrıca göz, mesttir; çünkü baygın görünüşüyle bir sarhoşu andırır. Onun bu sarhoşluğu bazen gurur ve nazdan

dolayıdır. Kan dökmekte üstüne yoktur (Pala, 2014: 101). Beyitte sevgilinin sihirli kan dökücü bakışlarına maruz kalan âşık devamlı ağlamaktadır. Çok ağladığından dolayı gözyaşı kanlıdır. Beyitte göz kanlı gözyaşı dolayısıyla, renginden ötürü kadehe benzetilmiştir. Göz-sagar arasında teşbih sanatı vardır. "kanlı yaş" ile şarabın rengi arasında da benzerlik söz konusudur(kapalı istiare). "Sarhoş göz" ifadesi Şeyhi'nin divanında da şu şekilde geçmektedir: "Sarhoş gözün için gönlümü ne güzel avladın, övün zira kimse vahşi ahuyu bundan daha güzel avlamaz" (Tarkan, 2004: 97). Beyitte yer alan kanlu yaş, gözlerümünsâgarı, çeşm-i ser-mest aynı anlam dairesi içerisinde yer almaktadır(tenâsüp).

5. Meryem-âsâ karalar geymiş salnurnâz ile
Yirde sürür dâmeninzülf-i perişânunsenün

Kelimeler:

-âsâ: gibi

Dâmen: Etek, Divan edebiyatında âşığın gözü, inci gibi yaşlarla dolu bir etektir ki, bu inciler sevgili için yollara saçılır.

Zülf: Saç, yüzün iki yanından sarkan saç lülesi.

Nesre Çeviri:

Senin perişan zülfün, Hz. Meryem gibi karalar giymiş, nâz ile salınmakta ve eteğini yerde sürmektedir.

Saç, sevgilinin en çok üzerine durulan ve tasavvurlara konu olan güzellik unsurudur. Dağınık, karışık, örülmüş, düz şekli, uzunluğu, siyah rengi ve kokusu sebebiyle birçok unsurlarla benzerlik gösterir (Sefercioğlu, 2001: 147). Güzellik unsurlarından olan saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla âşığın aklını başından alır, esir eder, perişan eder (Pala, 2014: 384). Beyitte de zülfün (saç) dört farklı özelliğine yer verilmektedir. Bunlar sırasıyla perişanlığı (dağınıklığı), siyahlığı, uzunluğu ve rüzgârda savruluşudur. Divân edebiyatında saç daima siyahtır. Beyitte Hz. Meryem'inde karalar giydiği ifade edilmektedir. Buradan Hz. Meryem'e yapılan eziyetlere gönderme yapılmıştır. Yahudiler tarafından kendisine eziyet edilmiştir (Pala, 2014: 307). "Karalar geymiş" ifadesinden saçın rengi, "salınır naz ile " ifadesinden rüzgârda savruluşu, "Yirde sürür dâmenin" ifadesinden uzunluğu, "zülf-i perişânun" ifadesinden de dağınıklığı ifade edilmektedir. Şair beyitte zülfü, Hz. Meryem için "karalar geymiş" ifadesini kullanarak bir benzetmede de bulunmaktadır.

6. Bülbüliötdürmezoldıtâzedîvânunbenüm
Goncayı söyletmez oldıla'l-i handânunsenün

Kelimeler:

la'l: Kırmızı ve değerli bir süs taşı. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olur.

handân:Gülen, gülücü; sevinçli.

Gonca: Gonca açılmamış çiçek, tomurcuk. Divân şiirinde gonca; sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi açılmasıdır.

Nesre Çeviri:

Benim taze divânım nasıl bülbülü öttürmez olduysa, senin la'le benzeyen gülen dudağın goncayı söyletmez oldu.

Klâsik edebiyatında değişmez iki motifi olan bülbül-gül ikilisi, klişe halinde âşık ve sevgiliyi sembolize etmektedir. Bülbül, ağlayan inleyen, âh ü feryat ile gözyaşı döken bir âşık görünümündedir (Kurnaz, 1987: 502).

Şair ve âşık, sevgiliyi metheden bir "bülbül-i destânserâ"dır. O nice bülbülleri susturacak güçtedir. Şair bu beyitte de kendi divânının bülbülleri öttürmeyecek kadar güçlü olduğunu ifade ediyor. Sevgilinin dudaklarını goncaya benzetmiştir. Dudak yerine "la'l" kelimesi kullanılmış (açık istiare yapılmış). İkinci dizede sevgilinin dudaklarının güzelliğinden bahsediyor. Dudak renk olarak kırmızı olduğundan dolayı "la'l" ile münasebet kurulmuş. Divân şiirinde sevgilinin ağzı var mı, yok mu belli olmaz. Goncanın da ağzı kapalıdır. Sevgilinin dudakları ile gonca arasında bu şekilde bir benzerlik söz konusudur. Dudak istiare ile önce "la'l"e sonra da goncaya benzetilir. Sevgilinin dudakları o kadar güzel ki goncanın sesini bile kesecek durumdadır.

7. Şefkat îmandan ise ey bî-güneh kan idici
Kâfirem ger var ise bir zerre îmânunsenün

Kelimeler:

Îmân: İnanma, inanç. İslâm dinini kabul ve tasdik etme. Tasavvufta iman, şeriatın gereklerini yerine getirdikten başka Hakka yönelmek ve O'ndan gayriye yüz çevirmek olarak tanımlanır. İmanın zıddı küfürdür (Pala, 2014: 232).

Şefkat:Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevme.

Bî- güneh:Günahsız, boş yere.

Nesre çeviri:

Ey boş yere kan edici! Şefkat imandan ise, senin bir zerre imanın varsa ben kâfir olayım.

Âşık, daima aşk ve ayrılık derdiyle ıstırap çeken, ah ve feryat eden, kanlı gözyaşları döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür (Kurnaz, 1987: 293). Sevgilinin en belirgin özelliği ise âşıklarına karşı takındığı ilgisiz ve acımasız tavidir. Beyitte de şair sevgilinin

zâlimliği, taş kalpliliği, merhametsizliği dolayısı ile şikâyet etmektedir. Sevgiliye "Ey kan dökücü!" diye seslenen şair, kanı boş yere akıttığını söylüyor. Sevgilinin merhametsizliğini dile getirerek sende iman varsa ben kâfir olayım, diyor. Aslında şair, sevgiliye etiklerinden ötürü kâfir demeye çalışıyor.

8. Diş bilermişsin leb-i şîrîn-i yâravâz gel
Ey Necâtîdöymez ol tatluyadendânunsenün

Kelimeler:

Leb: dudak.

Şîrîn: tatlı, sevimli.

Vâz: bırakma, terk.

Döymez: dayanmaz.

Dendân: diş.

Nesre çeviri:

Ey Necâti! Sevgilinin tatlı dudağına diş biliyormuşsun. Vazgeç. Çünkü senin dişlerin o tatlıya dayanmaz.

Necâti bu beyitte bir başkasına seslenir gibi kendisine seslenmektedir. Sevgilinin dudağına diş biliyormuşsun. Bundan vazgeçmesini istiyor. Senin dişlerin sevgilinin dudağının tadına dayanmaz, diyor. Dudağın ilgi çekmesinin sebebi lezzetidir. Kıymeti ve renk benzerliği, dudağın değerli madenlere benzetilmesine neden olur. Âşığın alan da, aşığa can veren de dudaktır (Sefercioğlu, 2001: 203). Dudağın helvâ, bal ve şeker olarak tasavvurunda da tat ve lezzet unsuru önemlidir. Böylesine tatlı olan dudaklara senin dişlerin dayanmaz, bundan vazgeçmesini istiyor.

SONUÇ

Necâti, Osmanlı devletinin yükseliş döneminde yaşayıp, ismini gazelleriyle duyurmuş büyük bir şairdir. Döneminde birçok şairi etkilemiş, şairlerine nazireler yazılmıştır.

Bu çalışmada Necâti'ye ait bir gazelin şerhi yapılmaya çalışılmıştır. Şerhten amaç okuyucunun anlamakta zorlandığı veya zorlanacağı metni açık ve anlaşılır kılmaktır.

Şerh edilen gazel divan edebiyatının ortak kalıpları çerçevesinde şekillenmiştir. Bunların başında âşık- maşuk- aşk üçgeni gelmektedir. Divan şairi, sevgiliye olan aşkını, sevgiliye ait güzellik unsurlarını ve çeşitli söz sanatlarını kullanarak dile getirmektedir. Buna karşılık sevgili aşığın duygularına ilgisiz kalmakta ve acımasız tavırlarıyla şairi umutsuzluğa sevk etmektedir. Şair sevgiliden gelen her türlü acıya ve eziyete "peykânunbağrumabasdam" ve "yüregüm yerine oturdı oh" diyecek kadar son

derece tahammüllüdür. Şair, sevgilinin verdiği bütün acı ve ıztırlara rağmen ondan vazgeçmemektedir.

Şair yedinci beyitte sevgilinin merhametsizliğinden yakınıyor. Son beyitte de kendisini bir başka şahıs gibi düşünerek sesleniyor. Sevgilinin dudağına ve sevgiliye karşı olan çaresizliğini ortaya koyuyor.

Türk milletinin altı asır boyunca estetik zevkini oluşturan divân edebiyatı İslam medeniyetinin etkisi altında gelişmiş, zamanla harikulâde örnekler vermiştir. Her edebiyatın olduğu gibi, divân edebiyatının da kendine özgü bir düşünce, zevk ve hayal dünyası vardır. Şiir ağırlıklı bir edebiyattır. Divân edebiyatı bu uzun ömrüyle millî kültürümüzün, asla ihmal edemeyeceğimiz, çok önemli bir parçasıdır.

Bugün divân edebiyatının lâyıkıyla bilinmeyişi ona düşman kazandırmakta ve bir kenara itilmesine neden olmaktadır. Divân edebiyatımız hakkındaki doğru kanatların oluşması ise döneme ait metinlerin tahlil ve şerh yoluyla değerlendirilmesi ve değişik yüzyıllarda yaşamış sanatkârların eserlerinden elde edilecek sonuçların karşılaştırılmasına bağlıdır. Her şeyiyle bize ait olan eski Türk şiirini tanımak, bizim öz kültürümüzü bilmek, her Türk çocuğunun da görevidir.

KAYNAKÇA

- Büyük Türk Klasikleri (1989). C. 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çetişli, İ. (2010). Metin Tahlillerine Giriş / 1 Şiir. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2002). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Kabaklı, A. (2002). Türk Edebiyatı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, C. (1987). Hayâlî Bey Divânı (tahlili), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mengi, M. (2000). "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine", Dîvân Şiiri Yazıları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mengi, M. (2004). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okatan, H. İ. (2013). "Sûdî'nin Bostan Şerhinde Uygulanan Şerh Yöntemi ve Eleştirisi" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish/Turkic Volume 8/9 Summer, 1933-1968.*
- Onay, A.T. (2013). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı) (Hazırlayan: Cemal KURNAZ). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Pala, İ. (2014). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (2001). Nev'i Divanı'nın Tahlili. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A.N. (2004). Şeyhi Divanı'nı Tetkik, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A.N. (1981). Edebiyat Meseleleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). Necatî Beg Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, F. (2012). Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul: Kapı Yayınları.